

Marc Blochin historia-teoreettinen perintö

Anna Sivula: Kysymyksiä ja voimaviivoja. Marc Blochin historiantutkimuksellisen tuotannon metodologinen perintö. Annales Universitatis Turkuensis C: 241. Turku 2006, 608 s.

■ Anna Sivulan tutkimus *Kysymyksiä ja voimaviivoja* Marc Blochin metodologisen ajattelun perinnöstä on monella tavalla kunnianhimoinen tutkimushanke, jolle hän on omistanut opinnäytteensä pro gradu -tutkielmasta saakka. Vuosien mittaan Anna Sivulan ote on muuttunut historiografisesta, historiankirjoituksen historiaan paneutuvasta tutkielmasta yhä enemmän historiateoreettiseksi analyysiksi. Mielestäni tämä heijastaa 1980- ja etenkin 1990-luvulla tapahtunutta muutosta historiantutkimuksen määrittelyssä. Aiemmin pärjättiin kahdella termillä, toisaalta puhuttiin (historian) *metodista* ja se kattoi kaiken mahdollisen etenkin varsinaisten metodien ulkopuolisen historiateoreettisen ajattelun ja toisaalta viljeltiin termiä *historianfilosofia*, joka niin ikään tarkoitti kaikkea muutakin kuin historianfilosofisia pohdintoja. Näiden kahden sinänsä varsin kaukana toisistaan olevan termin väliin jäi melkoinen hämärä alue, metodologian koko kenttä.

Kun *historiateorian* käsite vakiintui 1990-luvulla, tuli ilmeiseksi, että juuri tämä edellä mainittu metodin ja historianfilosofian väliin jäänyt alue oli tullut mielenkiinnon kohteeksi. Työ uudella kentällä on väistämättä aluksi kovin hapan ja epätasainen; on esimerkiksi keskitytty aivan kohutuuttomalla tarmolla väittelemään (ehkä täysin triviaalista) kysymyksestä, onko historiankirjoitus fiktiota vai ei. Samalla myös aiemmin historiateoreettista keskustelua dominoineet filosofit alkoivat viimeistään 1990-luvulla väistyä keskusteluista ja historiantutkijan koulutuksen, usein myös tutkimuskokemuksesta, omaavat tutkijat alkoivat esittää entistä enemmän teoreettisia puheenvuoroja omasta tutkimustyöstään. Tällä hetkellä oikeastaan ainoa merkittävä poikkeus tähän filosofien ”kelkasta putoamiseen” on äskettäin edesmennyt ranskalainen filosofi Paul Ricoeur, joka seurasi jossain määrin oman aikamme historiantutkimusta. Siksi onkin varsin oikeaan osunutta, että Anna Sivula on työssään hakenut käsitteellisiä työkaluja juuri Ricoeurin töistä.

Anna Sivulan työ on kunnianhimoinen kokonaisvaltaisuusensa takia. Se on kokonaisvaltainen ainakin siinä konventionaalisessa mielessä, että tutkimuskohteeksi on valittu Blochin koko historiantutkimuksellinen tuotanto, eikä esimerkiksi vain hänen nimenomaan historiateoreettisiksi kannanotoiksi tarkoitettuja tekstejä. Hän perustelee rajauksella sillä, että tutkimusihanteiden toteuttaminen antaa luotettavamman kuvan tutkijan

kannattamista ratkaisuista, kuin ehkä satunnaisiksi jääneet ja usein vasta tutkijauran loppuvaiheessa esitetyt erilliset metodologiset kannanotot. Onkin varsin perusteltua olla keskittymättä vain keskeneräiseksi jääneen *Historian puolustus*-teoksen antiin. Toisaalta juuri Marc Bloch oli sikäli erityislaatuinen tutkija, että hän jätti jälkeensä metodologisia tekstejä lähes kaikista uransa vaiheista. Tutkitun aineiston ulkopuolelle on rajattu myös Blochin kirjoittamat arvostelut, joiden lukumäärä oli varsin huomattava, sillä hänen lasketaan arvostelleen 1920- ja 1930-luvulla yli tuhat historiateosta. Sivulan tekemä rajaus on sikäli merkittävä, että se myös kansainväliseen Bloch tutkimukseen nähden avaa uusia näköaloja.

Anna Sivulan työn rakenne on selkeä. Sovinnaisempien taustalukujen, jotka käsittelevät Blochin elämänvaiheita ja hänen ajatteluunsa todennäköisesti vaikuttaneita historiateoreettisia keskusteluita, jälkeen Blochin omaa ”historian diskurssia” tarkastellaan kolmitasoisessa jäsennyksessä. Sen osia ovat historiallinen teksti representaationa, historiallinen teksti ymmärtämisenä ja selittämisenä sekä historiallisen tekstin suhde lähdeaineistoon (lähteen käsittäminen, referentiaalisuus). Innoituksen jäsennykselle Sivula on saanut jo mainitulta filosofi Paul Ricoeurilta, joka puolestaan viittaa ranskalaisen historiantutkijan ja historiateoreetikon Michel de Certeau’n kuuluisaan artikkeliin historiografisesta operaatiosta 1970-luvun alusta. Sivula käyttää pääasias-

sa Ricoeurin vuonna 2000 ilmestynyttä teosta *Mémoire, l'histoire, l'oubli*. Sivulan työn rakenneratkaisua pohtiessa tulee helposti mieleen Carole Finkin Marc Bloch -elämäkertaan vastaan esitetty arvostelu, johon Sivulakin viittaa. Monelle on ollut järkytys lukea hyvin sovinnaisesti jäsenelty kronologisesti etenevä elämäkerta Blochista, jonka voisi kuvitella inhonneen juuri sellaista epäproblemaattisena esiintyvää ”ehjän juonen” otetta. Mielestäni Anna Sivula on oman rakenneratkaisunsa kehittäessä huomattavasti Carole Finkiä omaperäisempi.

Työssä olisi ehkä voinut pohtia vielä nykyistä enemmän Ricoeurin ”historiografisen operaation” käsitteelle antamaa tulkintaa, vaikka onkin totta, ettei Sivula lue Ricoeuria epäkriittisesti. Kun Ricoeurin tulkintaa vertaa de Certeau’n ajatukseen, käy selvästi ilmi, että hän on oikeastaan lainannut vain käsitteen nimen ja vaihtanut sen sisällön. de Certeau’n esittelemä käsite sisälsi kolmi- jaon, jonka osat olivat (historiantutkijan) sosiaalinen paikka (rekrytointi, akateeminen organisaatio ja hierarkia jne.), historiantutkimuksen tieteelliset käytännöt ja historiankirjoituksen konventiot. Kun myös de Certeau’n kontribuutio osallistui narratiivisuuskeskusteluun, olisi se ollut Ricoeurin ratkaisun rinnalla potentiaalinen jäsentelymalli Sivulan työlle.

Pidän kuitenkin Anna Sivulan valintaa työnsä kompositioksi tyylikkäänä ja varma-vaistoisena. Ensinnäkin se tekee kunnia Annales-ryhmittymän johtaville tutkijoille (esim.

juuri Blochille tai Fernand Braudelille) luodessaan omaperäisen totaalihistoriallisen jäsennyksen, joka Ricoeurin esimerkin mukaan jaottelee ”historian diskurssin” kolmeen tasoon. Kytkiessään kysymysten esittämisen vaikutuksen kaikkiin ”historiografisen operaation” segmentteihin, Sivula antaa Ricoeurin jäsentelylle paitsi ehjyyttä ja kokonaisvaltaisuutta, myös omaperäisen ja Blochin työn tulkinnan kannalta tärkeän korostuksen. On myös kiinnostavaa havaita, että Sivulan rakenneratkaisu saa tukea kirjallisuudentutkimuksen suunnasta. Amerikkalainen kirjallisuudentutkija Dorrit Cohn on juuri myös suomeksi ilmestyneessä teoksessaan *Fiktio mieli* (Gaudeamus 2006, alkuteos ilmestyi 1999) korostanut, pohtiessaan fiktion käsitettä, miten historian diskurssi on kolmijakoinen: ensinnä siihen kuuluvat itseoikeutetusti minä tahansa kertovan tekstin kaksi tasoa: tarina ja diskurssi (aines ja juoni), mutta välttämättä myös kolmas aspekti, referentiaalinen suhde lähdeteaineistoon. Cohnin mielestä sellaiset narratologit kuin Hayden White ja Paul Ricoeur (teoksessaan *Temps et récit*, 1983–85) olivat oudolla tavalla ”ajastaan jäljessä” korostaessaan kertomuksen juonta niin paljon, että tämä korostus teki fiktiostakin yksiulotteisen rakenteen.

Toisena Paul Ricoeurin teoksen käyttämiseen liittyvänä ongelmana nostaisin esille ”johtolangan” käsitteen ja sen miten Ricoeur siteeraa Carlo Ginzburgia. Tämä on tärkeää siksi, että Ginzburg on niin selvästi ja voimakkaasti saanut

vaikutteita juuri Blochilta ja siksi, että Blochin ajattelussa erottelu ”todistajalausannon” ja ”johtolangan” välillä on keskeistä. Hän erotteleekin vapaaehtoisesti annetut todistukset ja vastahankaiset todisteet. Anna Sivula käsittelee tätä lähteiden käsitteen lavennusta hyvin Blochin ”historiografisen operaation” kolmatta referentiaalista tasoa analysoidessaan. Viime aikoina moni on alkanut puhua historiallisen päättelyn yhteydessä johtolangoista Carlo Ginzburgin tehtyä 1970-luvun lopulla tunnetuksi käsitteen ”johtolankaparadigma”, joka viittaa tietynlaiseen historioteoreettiseen suhtautumistapaan lähteiden antamiin todisteisiin. Näen Ginzburgin ”johtolangan” käsitteen erilaisena kuin historismin ”lähde”; historismin lähteet ovat enemmän luonteeltaan monumentteja, ts. todisteita menneisyyden subjektien tietoisesta ajattelusta, siitä mitä he tarkoittivat. Mutta ”johtolangat” olivat niin dekkarikirjailija Conan Doyleen, taidehistorioitsija Morrellin kuin psykoanalyysin isän Sigmund Freudin ajattelun metodologiassa, jota Ginzburg artikkelissaan esitteli, jääneet toiminnan subjektin tiedostamatta ja tarkoittamatta. Salapoliisi tutkii rikollisen vahingossa, huomaamattaan jättämiä jälkiä, ei hänen tietoisia aikoimuksiaan. Siksi voi myös olettaa, että se ”narratiivisuus” joka syntyy johtolankojen seuraamisesta, on erilaista kuin vanha aikaistietoisuuden tutkimukseen keskittynyt ”narratiivisuus”.

Juuri tästä näkökulmasta avautuu Blochin ajattelun kiinnostavia historian metodisään-

töjä uudistavia puolia. Ricoeur suhtautuu kuitenkin johtolankoihin erikoisella tavalla ja yrittää hävittää eron todistajalausunnan ja johtolangan välillä. Sivula noteeraa hyvin Marc Blochin kaikkiruokaisuuden lähteiden suhteen, mutta seurattessaan Ricoeurin käsitykseni mukaan puutteellista tulkintaa ”johtolanka-paradigmasta”, hän tulee antaneeksi sekä Blochista että Ginzburgista liian konservatiivisen kuvan. Heidän kohdallaan ei ole kysymys vain lähdekritiikin merkityksen korostamisesta, vaan lähdekritiikin sääntöjen kehittämisestä. Uskon, että Blochin kritiikki edellisen sukupolven tärkeää metodologista puheenvuoroa, Ch. V. Langlois ja Ch. Seignobos parivaljakon oppikirjaa *Introduction aux études historiques* (1897) on paljon kovempaa ja kokonaisvaltaisempaa, kuin mitä hänen esimerkiksi *Historian puolustus*-käsikirjoituksessa käyttämä pehmeä ote paljastaa. Tarvitaisiin enemmän vertailevaa lähilukua näiden tekstien välillä.

Anna Sivulan ehkä tärkein tulos on osoittaa Bloch historiantutkijaksi ja pyrkiä panemaan selkeä piste niille määrittely-yrityksille, jotka ovat nähneet Blochin sosiologina tai ainakin historiallisena sosiologina. Samalla hän antaa kokonaisvaltaisen kuvan Blochin tutkimustyylistä hänen tutkimustyönsä lopputuotteiden kautta analysoituna. Hän tutkii tarkasti, millainen oli ensimmäinen leimallinen ”probleemi-orientoitunut” Annales-ryhmittymän huippuedustaja. Hän näyttää millaisissa yhteyksissä syntyivät Annales-suunta-

uksen leimalliset iskusanat ja -termit kuten pitkä kesto, totaalihistoria tai mentaliteettihistoria. Hyvin antoisaa on lukea, miten Blochin omat keskeiset käsitteet, joissa näkyy hänen erityislaatunsa murroskauden historiateoreetikkona, syntyivät ja muuttuivat teoksesta toiseen. Samalla Sivula tekee Ricoeurin ”historiografisen operaation” käsitteen omakseen, kääntämällä sen nurinpäin ja lisäämällä probleemiorientoituneen tutkijan esittämien kysymysten vaikutuksen ”operaation” kaikille tasoille. Näin tulee sivuutetuksi esimerkiksi yltiöpositiivinen tiedekäsitys, joka hyväksyy kysymysten esittämisen vain tutkimusprosessin alussa.

Voi kuitenkin olla, että Blochin työssä on tämän laajan työn jälkeenkin vielä kiinnostavia piirteitä ja yllättäviä sisäisiä jännitteitä analysoitavaksi. Anna Sivula nostaa työnsä historian representatioita käsittelen jakson erääksi päätulokseksi, Blochin historiallisten teosten erääksi meta-juoneksi vapauden kasvun teeman. Havainto voi olla josain määrin sovinnainen, tutkijan Bloch uransa alkuvaiheessa monen muun tuon ajan agraarihistorioitsijan tapaan maaorjuuden lakkauttamista, ns. talonpoikaisvapautuksia. Mutta Bloch jätti myös jälkeensä julkaisemattoman artikkelin orjuuden häviämisen syistä Länsi-Euroopassa. Samaan aikaan 1930-luvun lopulla myös Benedetto Croce kirjoitti historiasta vapauden kasvuna. Toinen mielenkiintoinen pohdinnan aihe nousi väitöstilaisuudessa Anna Sivulan lektion

erään korostuksen pohjalta. Hän painotti sitä miten Blochin ajattelun mukaan historian metodisääntöjen muuttuminen on ”vain hidasta, mutta jatkuvaa”. Olisi mielenkiintoista pohtia minkä roolin tämä käsitys, jos se on täysin oikea, jättää taapahtumille historiateorian kehityksessä. Ovatko esimerkiksi Peter Burken Annales-ryhmän historiansa otsikossa korostamat (vallan)kumoukset mahdollisia historian metodologisessa kehityksessä? Eikö ns. *Methodenstreit* 1800-luvun lopun Saksassa ollut melkoinen mullistus myös historiantutkimuksen historiassa?

Sivulan tutkimus osoittaa laaja-alaista perehtymistä sekä Marc Blochin tuotantoon että tutkimuskohdetta lähellä olleisiin virtauksiin historiantutkimuksen piirissä. Samalla Blochin työn tarkastelu ”perinnön” näkökulmasta johtaa myös siihen, että nykyisin käynnissä olevia historiateoreettisia keskusteluja etenkin Ranskassa seurataan laajasti referoiden. Tämä lisää työn laaja-alaisuutta ja raskautta. Sivula toimii kuitenkin enemmän perukirjoittajan tapaan ja tekee analyttisen luettelon Blochin jälkeensä jättämästä perinnöstä, niistä aineksista jotka olisivat olleet perillisten keskenään jaettavissa. Hän ei tutki enää sitä, keitä perilliset olivat ja mitä he perintöosiltaan saivat aikaan.

Anna Sivulan tutkimus on hyvin kirjoitettu, ilmaisut ovat paikka paikoin suorastaan loistokkaita ja voin vakuuttaa, että sitä lukee helposti ja sujuvasti. Se tuo suomalaiseen keskusteluun useita kiinnostavia käsitteitä, esimerkiksi ”rikottu

kompositio” tai ”vertailun nolla-aste”. Työn dokumentointi on runsasta ja tarkkaa. Ainoa suurempi teoksen toteuttamiseen liittyvä ongelma on tekstin runsaus, joka johtuu mm. siitä, että monen muun tämän ajan väitöskirjan tekijän tapaan Anna Sivula tekee paikka paikoin (erityisesti alaviitteissä) väitöstutkimuksen sijasta hakuteosta.

Parasta työssä on sen kunnianhimoinen kurkottaminen omaan näkökulmaan, josta Blochin ajattelua avataan. Vaikka tässä turvataan Paul Ricoeurin antamaan lähtökohtaa, kyse on Blochin tuotannon omaperäisestä tulkinnasta, joka myös pystyy murtamaan eräitä Ricoeurin ajattelun rajoituksia. Työ ansaitsisi tulla julkaistuksi jollakin vähän suuremmalla eurooppalaisella kielellä, mutta paljon nykyistä versiota tiiviimpänä. Anna Sivula on osoittanut rohkeutta ottaessaan riittävän suuren kysymyksen tarkasteltavakseen ja uskaltamalla lähteä ratkomaan sitä omaperäisestä jäsenyksestä käsin.

Matti Peltonen